

EL LLIBRE DELS REIS: MITE I REALITAT

Ricard Urgell Hernández

Encara que parlar del *Llibre dels Reis* i de les seves característiques i qualitats ens pugui resultar quelcom ja conegut i gairebé únic en el nostre àmbit històric i cultural, i que és igualment tòpic afirmar que els documents són capaços de respondre a moltes preguntes de qui els interroga, i des de vessants diverses, i que això fa que els documents siguin consultats una vegada i una altra, volem incidir de nou en aquest tema amb ocasió del nostre ingrés en aquesta honorable institució reafirmant que el *Llibre dels Reis* és, efectivament, el còdex per excel·lència, però també és un dels llibres de franqueses i privilegis de Mallorca, i també és un conjunt de documents recopilats amb una intenció concreta, i que per això ens ha de contestar moltes preguntes, més de les que fins ara se li han proposat.

Aquesta dualitat en la definició ve causada pel fet excepcional del manuscrit dins el conjunt dels llibres de privilegis i franqueses del regne de Mallorca, i per la necessitat de situar-lo correctament dins el marc de l'administració del regne, on els esmentats volums de privilegis i franqueses complien una funció determinada.

El caràcter excepcional del llibre dels Reis ha predominat fins ara sobre les consideracions administratives i arxivístiques i això és conseqüència de la influència de l'obra de Josep Maria Quadrado, *descobridor* del còdex l'any 1840.

EL DESCOBRIMENT DEL CÒDEX

Fou el mateix 1840 quan Josep Maria Quadrado es va fer càrrec del que aleshores es denominava *Archivo del Antiguo Reino de Mallorca*. En aquella època els fons documentals que hi formaven part no anaven més enllà dels de l'antiga Universitat de la ciutat i regne de Mallorca i dels recentment incorporats del Sindicat de Fora i de les corporacions gremials.¹ Per a la seva descripció es disposava de dos inventaris del segle XVII, un d'ells datat el 1640, i un altre de 1829.² En tots apa-

¹ MUT CALAFELL, A., *Josep Maria Quadrado, un arxiver del segle XIX a Mallorca*, Palma, 2003. Vegeu pp. 26-36.

² Arxiu del Regne de Mallorca (A.R.M.), Secretaria, 4/1, 4/3, i 4/12.

reixien, junt amb la documentació seriada, diversos volums contenint repertoris de franqueses, privilegis, ordenacions i altres documents que havien conformat el cos legislatiu del regne i que, en alguns casos, s'havien mantingut vigents fins a la caiguda de l'Antic Règim. Malgrat el pas del temps, llibres com el d'en *Pere de Sant Pere*,³ els dos d'en *Rosselló*⁴ o el d'en *Abelló*⁵ eren coneguts per haver servit de font a l'hora d'al·legar o de transcriure algun antic privilegi.

Però el que més va sorprendre el polígraf menorquí fou un còdex de gran volum que destacava per dues grans miniatures als frontispicis, vinyetes amb figures coronades, grans caplletres i tot un seguit de conjunts i detalls ornamentals que feien del manuscrit un monument singular. Malgrat això Quadrado ens diu que *...no hay cosa de que se hable menos en escritos históricos, en curiosos apuntes y en tradiciones orales.... Su existencia ha pasado desconocida para los eruditos lo mismo que para el pueblo: ninguna distinción ni preferencia obtenía en el archivo entre sus compañeros de cadena*.⁶ La sorpresa de Quadrado resulta comprensible perquè als inventaris esmentats no hi ha cap referència que distingeixi un còdex d'aqueixes característiques. L'oblit del manuscrit, però, tampoc ha de resultar estrany, ja que els esmentats llibres d'en *Sant Pere* i d'en *Rosselló* recopilaven documentació d'un període molt més ample i resultaven, per tant, més útils per a l'administració. De qualsevol manera i després de esturiar-lo, Quadrado no dubtà en adjudicar al còdex el títol de *Liber regum* o *Llibre dels Reis*, denominació amb la qual avui és més conegut entre nosaltres, i situar-lo al cap de la col·lecció dels 34 volums que es conservaven en aquells moments a l'Arxiu de la Universitat.

Però, si es vol donar una dimensió actualitzada del *Llibre dels Reis*, és necessari veure quins són els elements simbòlics que apareixen al còdex i com varen influïren l'obra de Quadrado i, d'altra banda, situar la compilació del *Llibre dels Reis* en el seu context geopolític i administratiu del moment i, així mateix, avaluar el treball arxivístic que el mateix Quadrado realitzà a partir del manuscrit.

ELEMENTS PER A LA FORMACIÓ D'UN MITE

I per entendre els elements simbòlics cal saber que el confrontament de Jaume III i el regne de Mallorca tenia una profunda càrrega política. El rei havia jurat i confirmat els privilegis del regne l'any 1333 i fins a la caiguda el 1343 les relacions amb la Universitat foren fredes i tenses a causa de les pretensions financeres del monarca i l'augment en la pressió fiscal que això comportà.⁷ La defensa de les franqueses i privilegis fou l'argument utilitzat pels jurats en la reivindicació dels seus drets.

³ A.R.M., còdex núm. 2.

⁴ A.R.M., còdex núm. 3 i 4.

⁵ A.R.M., còdex núm. 9

⁶ QUADRADO NIETO, J.M, «El Códice de los Reyes, o sea, el Rey de los Códices en el Archivo de Mallorca», *Museo Balear de Historia y Literatura, Ciencias y Artes*, t. III, 10 (1886) pp. 361–392, vid. p. 388.

⁷ CATEURA BENNÄSSER, P., *La trentena esgarriadora*, Palma, 2000, pp. 55 i ss.

Els aspectes simbòlics del *Llibre dels Reis* són deduïbles ja en la lectura d'un preàmbul que constitueix tota una declaració d'intencions per part dels jurats de la ciutat i regne de Mallorca: *Con vici comú és esser meynspreat aquella cosa la qual comunament és posseyda, e per passament de temps e ocupatió de molts negocis obliuó sia induida e memòria alcuna d'aqueles coses no sia aüda, les quals en utilitat e en gran profit de la cosa pública tornen; e per aquesta cosa dampnatges no poch se esdevenquen e pus greus pusquen incórrer e incórreguen; e la Universitat de Malorques, la qual Déus conserva en lo seu servey per temps molt lonch, hàia e posseesca en commú molts privilegis, immunitats e franqueses a aquela en temps passats atorgades per los molts alts prínceps reys de Malorques de bona memòria escampades, posades en diverses cartes e scriptures, les quals, per les coses demunt dites, porien per negligència en obliuó esser deduydes e la dita Universitat poria esser privada, en dampnatge leugerament dels damuntdits privilegis e en lesió molt gran d'aquella Universitat, car aytals privilegis e immunitats agen molts impugnadors e poch defenadors...i per ..haver memòria pus planera de les coses damuntdites, totes e sengles cartes e instruments continents los dits privilegis, immunitats e franqueses feren sots brevitat en lo present esser reposat e mes, per so que ab pus leugera via, com necessitat e loch aurà, pusquen totes aquelles coses e sengles esser vistes e esser aüdes, e a memòria esser comanades en utilitat e en profit de la cosa pública de Malorches e a conservatió de totes les coses damuntdites; tota obliuó, e negligència e occasió d'aquelles coses cessans e remogudes*.⁸

És clar que la compilació es feia a major glòria de Déu i per utilitat de la cosa pública del regne, però, fixem-nos, queda fora el tercer component del formulisme usual en aquests casos, com és *l'honor del senyor rei*. Aquí la figura del monarca resta esvaïda en les paraules *molts impugnadors i poch defenedors*, davant els quals el còdex, amb tota la càrrega visual del seu aparell pictòric i ornamentístic, representaria la salvaguardia del dret privilegiat del regne de Mallorca.

En canvi, crida l'atenció el lloc destacat que es concedeix a Jaume II de Mallorca. Dues vinyetes presideixen els repertoris llatí i català d'aquest personatge, una encapçalant els seus documents com a infant i hereu de Jaume I al regne de Mallorca, i l'altra a l'inici del seu repertori ja com a monarca de la dinastia privativa mallorquina. Això podria resultar estrany quan es tracta d'un governant que retallà dràsticament l'autonomia municipal durant la seva segona etapa, entre 1298 i 1311. Però també és veritat que els jurats recuperaren el règim de franquesa de mans del seu successor només accedir aquest al tron, i que Jaume II fou i és recordat com el vertader arquitecte del regne de Mallorca en tots els sentits. Això darrer és el que restà a la memòria i fou el que es va voler simbolitzar al *Llibre dels Reis*.

⁸ A.R.M., *Llibre dels Reis*, part llatina, ff. 14–14v; part catalana, ff. 223–223v.

Donant per fet el caràcter d'autoafirmació que la possessió d'un còdex com el *Llibre dels Reis* tenia per a la Universitat del regne de Mallorca, hi ha la qüestió de la *projecció exterior* que havia de tenir el manuscrit, és a dir, la utilitat per a la institució i l'actitud que d'instàncies superiors s'esperava cap al regne representat en el còdex. Aquest darrer suggeriment ve donat per la presència del fragment inicial d'una fórmula de jurament: *[V]os, jurats totas nostras franqueses, privilegis, libertats, immunitats...* Pel que sembla d'aquestes paraules, la fórmula havia de ser solemne i la disposició del text fa pensar que ocuparia l'espai central del foli i disposaria d'una caplletra i d'altres elements ornamentals en consonància amb la resta del manuscrit. Possiblement la fórmula de jurament hauria anat destinada a una alta dignitat, probablement el mateix monarca o, com a poc, el seu lloctinent en el regne de Mallorca. No sabem per què no es va concloure la fórmula, però segurament té que veure amb la caiguda de Jaume III i el tancament de la compilació.

La funció simbòlica que pogué tenir el *Llibre dels Reis* per als jurats del regne de Mallorca desaparegué pràcticament amb la reincorporació a la corona d'Aragó.

Tornant a Quadrado, des de que va prendre contacte amb el *Llibre dels Reis* i fins a la seva mort, hi són presents a la seva obra, directa o indirectament, tant el còdex com els elements simbòlics atribuïts. No de bades l'any 1886 titulà un dels seus treballs *El código de los Reyes, o sea, el Rey de los códigos en el Archivo de Mallorca*, que es pot considerar com primer estudi codicològic fet a Mallorca amb metodologia crítica⁹. En ell es destaca la bellesa de les miniatures i la gran i profusa ornamentació al llarg de tot el llibre. Sobresurt la primera gran miniatura amb el detall de la figura de Romeu Despoal a la part inferior *delante de un pupitre hueco lleno de volúmenes, y escribiendo en un pliego suelto estas notables palabras: benedicat Dominus regem Jacobum illustrem qui eripuit regnum ab inimicis. Romeus Poal scriptor*. Aquesta aparició, que volia donar més solemnitat al començament del repertori, si bé denota també una certa vanitat per part de Despoal, fou sens dubte un factors captivador; que junt amb un contingut ajustat exclusivament a la documentació de Jaume I i dels reis de la dinastia privativa, incidí poderosament per a que Quadrado consideràs el *Llibre dels Reis* com el primer dels volums de franqueses i privilegis del regne de Mallorca, i el més important de tota Espanya quant a l'equilibri entre contingut i ornamentació.

Ambdues teories es refermen un any després, a l'estudi *Los códigos del Archivo General de Mallorca*, quan defineix el *Llibre dels Reis* com *El más antiguo y espléndido, cual no lo posee igual ningún archivo de España, es el que empezó a escribir Romeo des Poal presbítero oriundo de Manresa, retratado al pie de la magnífica miniatura que representa la coronación real y otorgamiento de privilegios...*; i també als fulls inicials de l'obra arxivística més important de Quadrado, *Privilegios y franquicias de Mallorca*, editada l'any 1894.

⁹ QUADRADO NIETO, J.M., *El Código de los Reyes, o sea, el Rey de los Códices*, cit.

Per altra banda, el *Llibre dels Reis* va ser compilat durant el regnat de Jaume III, darrer representant de la Casa de Mallorca, destronat per Pere el Cerimoniós l'any 1343 i mort en l'intent de recuperar Mallorca el 1349. Això, combinat amb les tendències historiogràfiques del Romanticisme de mitjans del segle XIX, proclius a l'estudi dels fets i dels personatges de la història medieval, formaren l'altre element que configurà el mite del *Llibre dels Reis* segons Josep Maria Quadrado: l'enaltiment de Jaume III i de la dinastia mallorquina enfront de la monarquia catalanoaragonesa encarnada per Pere el Cerimoniós.¹⁰ En aquest sentit és coneguda la simpatia del polígraf menorquí en favor dels reis de Mallorca i l'animadversió cap al Cerimoniós, aspectes que es posen de relleu al llarg de la seva obra.¹¹ El dissortat final de la dinastia privativa ha estat motiu recurrent d'autors posteriors,¹² però en Quadrado es destaca l'actitud calculadora, premeditada, humiliant i de rapinya de Pere el Cerimoniós cap al seu cunyat Jaume III de Mallorca, al que presenta com un jove impulsiu i ingenu davant les maquinacions del seu parent.

Així, Quadrado, en acotar cronològicament el contingut del volum fins a 1334, afegeix: *... nueve años antes de que el desembarco de un ambicioso deudo y vecino pusiera fácil término a la existencia de la pequeña y frágil monarquía: es propiamente el libro de nuestros reyes privativos*, de manera que el llibre de privilegis elaborat a iniciativa dels jurats de Mallorca per reivindicar-se davant Jaume III, restava convertit en el *Llibre dels Reis*, per reivindicar així la dinastia mallorquina amb un especial protagonisme precisament de Jaume III.

Finalment, Quadrado, que desconeixia la data d'acabament del còdex, dubtava si a la pàgina dels Evangelis *...posó en ella su garra el águila rapaz que vino aquel año [1343] a hacer presa del reino, so color de curar sus males y enmendar sus agravios...* i li atribueix així un caire gairebé immaculat que podria haver estat embrutat per la mà de Pere IV.

Després de Quadrado, la seva influència quant al caràcter simbòlic del *Llibre dels Reis* resta palesa sobretot en les obres d'Antoni Pons¹³ i de Joan Pons i Marquès;¹⁴ si bé l'estela de Quadrado ha estat sempre present de qualque manera i per aquells que després s'han apropiat a l'estudi de les franqueses, privilegis i altres documents constitutius del dret privilegiat del regne de Mallorca, com és el cas de Pere Antoni Sancho¹⁵ i Antoni Mut Calafell.¹⁶

¹⁰ ENSENYAT PUJOL, G., *La reintegració de la Corona de Mallorca a la Corona d'Aragó (1343 – 1349)*, I, pp. 52–54.

¹¹ Vegeu al respecte PIFERRER FÀBREGUES, P. & QUADRADO NIETO, J.M., *Islas Baleares*, Palma, 1968, pp. 67–94; i QUADRADO NIETO, J.M., *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles en Mallorca en el siglo XV*, Palma, 1895, pp. 15–25.

¹² MARTÍNEZ FERRANDO, J.E., *La trágica història dels reis de Mallorca*, Barcelona, 1960.

¹³ PONS [PASTOR], A., *Constituciones e ordinaciones del Regne de Mallorca (s. XIII – XV)*, Palma, 1932, t. I, pp. XIII–XVI.

¹⁴ PONS I MARQUÈS, J., *El Código de Privilegios de Mallorca*, Palma, 1952.

¹⁵ SANCHO Y VICENS, P.A., *Memoria descriptiva del Archivo Histórico de Mallorca*, Madrid, 1921.

¹⁶ MUT CALAFELL, A., «Sub voce 'llibre de franqueses i privilegis'», *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol 7, pp. 339–354; «Les primeres generacions de 'Llibres de Franqueses i Privilegis del Regne de Mallorca'»,

ELEMENTS PER A LA FORMACIÓ D'UNA REALITAT

Una vegada analitzats els elements que han mitificat el *Llibre dels Reis*, toca veure ara aquells que han de servir per situar el còdex com un manuscrit produït en el marc de les activitats d'una administració medieval i que, al marge de simbolismes, havien de servir al compliment de les seves funcions.

En el marc de l'expansió general que es registrava a Europa en el segle XIII, les *universitats* o comunitats locals s'havien consolidat com a municipis i pogueren assolir estructures administratives dins un marc d'autonomia més o menys avançant; així anaren acumulant competències en vers de la seva comunitat en funció del conjunt de privilegis i franquesses atorgats per la monarquia, i concretades en tota una sèrie de serveis —defensa, alimentació, mercats, sanitat, etc.—, si bé tampoc podem oblidar que una de les raons de ser d'aquets organismes fou la recaptació d'impostos per pagar els subsidis a la monarquia. Dins aquest marc, l'aparició de recopilacions d'aqueixes franquesses, privilegis, ordenacions o altres instruments importants en l'àmbit jurídic responia a la necessitat de conservar el dret privilegiat per part de la universitat, cosa que feia imprescindible la disposició dels documents en què es fonamentava. Però, com en el cas de la monarquia, darrera les compilacions hi havia d'haver unes institucions receptores dels privilegis reials amb organismes administratius amb capacitat per desenvolupar les competències que se'n derivaven.

Encara que els testimonis documentals són escassos, durant la segona meitat del segle XIII l'Administració municipal, que comprenia tot el regne de Mallorca com a districte únic, incrementà poc a poc la seva activitat en tot allò que els privilegis li atorgaven. Al respecte, basta revisar el repertori de documents emesos sobre moneda, impostos, comerç exterior, mercats, ports, etc., per Jaume I i Jaume II de Mallorca, i fins i tot per Alfons III d'Aragó a favor de la Universitat per entendre que, encara dins la modèstia, el nivell burocràtic hagué d'augmentar i es va fer cada vegada més patent la necessitat de disposar d'un repertori de documents reials per a la feina administrativa.

Encara que de la lectura del preàmbul a la compilació del *Llibre dels Reis* es pugui deduir el contrari, quan s'afirma que el conjunt de franquesses i privilegis es recollia en *diverses cartes e scriptures*, el regne de Mallorca no era precisament orfe de compilacions del dret privilegiat acumulat des de 1231. Ara sabem que el volum més antic conegut data de 1288, i que els coneguts com a llibres *primer* i *segon* de franquesses foren compilats, respectivament, els anys 1295 i 1325. Per tant, a l'invers del que pensava Quadrado, ambdós volums no eren còpies del còdex de Despoal, sinó que eren anteriors.

Memòria de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics, Heràldics i Històrics, 6 (1994), pp. 19–34; MUT CALAFELL, A., & URGELL HERNÁNDEZ, R., «Regests de documents i de compilacions d'interès històric i legal des de la Conquesta del 1229 fins a la Nova Planta del 1715», *Documents cabdals del Regne de Mallorca. Document i compilacions legals*, Palma, 2003, pp. 222 i ss.

D'altra banda, l'encàrrec dels jurats a Romeu Despoal el setembre de 1334 semblava que havia de comportar un programa nou de compilació amb l'objectiu l'elaborar de dos repertoris, en llatí i en català, on aparegués amb un ordre coherent la documentació que constituïa l'esmentat dret des de 1231, i s'afegissin tots els privilegis i franquesses no copiats encara que servissin a la seva consolidació, la qual cosa que incloïa també la incorporació de documents d'altres institucions com la corona d'Aragó, la de Castella, el rei de Sicília o la Santa Seu, el programa de Romeu Despoal no va anar per aquest camí, sinó que va transcriure el llibre de franquesses i privilegis més complet que hi havia aleshores disponible, el *Llibre primer de Franquesses*,¹⁷ al qual s'hi havia incorporat la confirmació feta per Jaume III el 13 de gener de 1333. En realitat, doncs, Despoal no va fer sinó copiar el que ja hi havia, i incorporar nous documents amb criteris diferents en la part llatina i en la catalana, amb el resultat d'uns repertoris desequilibrats quant al nombre i ordre dels documents.

Un altra element aclaridor és l'interès dels jurats per incloure de manera preferent i agrupats aquells documents que els eren estratègicament favorables sense importar l'ordre cronològic, com és el cas dels que podem denominar com a privilegis castellans. Es tracta de tres documents, un de Ferran IV datat el 1310,¹⁸ i dos d'Alfons XI, que afavorien els intercanvis comercials del regne de Mallorca amb Castella i Berberia, mercats importants i, a la vegada, zones en permanent tensió. Els documents d'Alfons XI són de 1334¹⁹ i 1339, dels que interessa especialment el segon, datat l'1 de maig de 1339.²⁰ Es tracta del trasllat d'un manament reial a l'almirall de Castella perquè no posin entrebancs a l'activitat dels mercaders mallorquins a Sevilla. És, per tant, un document de capital importància per al sector comercial de Mallorca en un moment polític molt delicat en què tot just s'acabava de signar la pau amb el Marroc després de dos anys de pressió contínua sobre les Illes Balears.²¹

Una de les qüestions que hom es plantejava era per què el *Llibre dels Reis*, compilat durant el regnat de Jaume III, no recollia més que tres documents d'aquest monarca —els mateixos a cada un dels repertoris—, i el més recent era el de la confirmació de les franquesses i privilegis de Mallorca, de 13 de gener de 1333, el qual també tancava el *Llibre primer de Franquesses*. En vista d'això, una hipòtesi que també apunta Planas Rosselló es fonamentaria, bé en la manca de voluntat dels jurats del regne de Mallorca per recopilar al seu còdex nous documents posteriors al de la confirmació de les franquesses i privilegis, o bé en la descurança dels jurats.

¹⁷ A.R.M., còdex núm. 5.

¹⁸ A.R.M., pergamins de Castella, núm. 1; *Llibre dels Reis*, part llatina, ff. 106–107v; part catalana, ff. 330–331v.

¹⁹ A.R.M., pergamins de Castella, núm.6; *Llibre dels Reis*, part llatina, ff. 107v–109; part catalana, ff. 333v–335.

²⁰ A.R.M., *Llibre dels Reis*, part llatina, f. 109 v. – 111; part catalana, ff. 333v–335.

²¹ CATEURA BENNASSER, P., *La trentena esgarriadora*, cit., pp. 37–39.

També es podria argumentar el desinterès cap a un monarca amb el que mantenien relacions fredes, si no d'enfrontament obert en alguns moments.²²

Però la dinàmica quant a compilació documental i nombre i distribució dels elements pictòrics i ornamentals, suggereix també un *escurçament* del programa general del *Llibre dels Reis* a causa de la minva de recursos financers disponibles. En primer lloc, i com hem vist, el document d'Alfons XI de Castella de maig de 1339 apareix copiat en el dos repertoris junt amb altres dos de la corona castellana, davant d'altres que fins i tot eren molt anteriors. En segon lloc, els tres documents de Jaume III recopilats, inclòs el de la confirmació de les franqueses, tanquen els dos repertoris. Finalment, si ens atenem al panorama financer del municipi a principis dels anys quaranta, obligat a importants despeses en diversos fronts,²³ resulta creïble que els jurats es decidissin a tancar el seu llibre de franqueses i privilegis sense fer-hi més despeses per afegir uns documents que, com s'ha apuntat a dalt, no es consideraven imprescindibles en aquells moments.

En definitiva, tot plegat deixà el *Llibre dels Reis* com a una recopilació on els protagonistes eren, a més de Jaume I com a fundador del regne, els monarques de la dinastia privativa, ja que després de Jaume III no hi va ha ver noves incorporacions de documents ni afegits posteriors que desvirtuassin la concepció original. Això i l'aclaparadora presència i qualitat dels elements pictòrics i ornamentals degueren fer del manuscrit un llibre de franqueses i privilegis utilitzat consultat i utilitzat durant els anys posteriors. A finals del segle XV el trobam formant part de l'arxiu de la Universitat junt amb altres *llibres de cadena*,²⁴ i consta que fou consultat durant el segle XVI gràcies a les anotacions marginals afegides. Però limitacions quant a contingut el comportaren la seva caducitat administrativa i el feren caure en desús i en l'oblit, ja que les referències als privilegis i franqueses del regne apareixen extretes dels llibres de *Sant Pere* i *Rosselló*.

Paradoxalment, la poca vàlua administrativa, per així dir-ho, del *Llibre dels Reis* després de la seva confecció, ha servit per a que arribàs fins a nosaltres en un estat de conservació envejable i ens permeti experimentar les sensacions de Quadrado contemplant *la tersa y sedosa vitela, las nítidas planas a dos columnas, la correcta igualdad de los gruesos caracteres....., las frecuentes iniciales.. de oro, azul, bermellón, y brillantes como el primer día al cabo de cinco centurias y media,.... sirven de marco a bellísimas testas coronadas, las gentiles orlas, las ingeniosas grecas, los inagotables caprichos de figuras y animales, y en fin la más severa unidad de ornamentación... ilustra el decano de los importantes manuscritos guardados en el Archivo Histórico de Mallorca.*

²² *Ibidem*, pp. 37–50.

²³ *Ibidem*, pp. 55–61.

²⁴ Arxiu Diocesà de Mallorca (A.D.M.), MSL / 359, f. 116. *...Item, un altre vell e suntuós libre de pergamins de forma major ab cubiertas de fust, bollades, ab llaunas de leutó als caps, en lo qual son les Franquesas e Privilegis de aquest Regne ab letra formada, iluminades les capletras del dit libre d'or, ab lo qual libre acostumen jurar los magnífichs jurats e altres offiçials del dit Regne. Fonc escrit lo dit libre per mossén Romeu dez Poal, prevera.*

REFLEXIÓ FINAL

És hora d'acabar. Vist des d'una perspectiva actual, el *Llibre dels Reis* continua essent un element mític i únic en la nostra història, ja que a tot el que s'ha escrit al respecte s'hi ha de sumar el fet de que encara avui es tracta del còdex més significat i valuós que es conserva a la nostra comunitat.

Però, amb perspectiva històrica, també hem de contemplar el còdex compilat per Romeu Despoal fa més de 600 anys com un instrument dels que aleshores regien l'administració de la ciutat i regne de Mallorca per aconseguir uns objectius que en aquells moments no eren altres que la reivindicació i conservació d'un dret privilegiat consolidat al llarg de més d'un segle davant la monarquia encarnada en aquells moments per Jaume III.

I al final, hem de tornar al principi i afirmar que Josep Maria Quadrado dugué a terme el seu treball com a arxiver i com historiador en una època difícil. Amb els mitjans de què disposà posà les bases de la investigació històrica i dels estudis arxivístics. És possible que el gran arbre que és el *Llibre dels Reis* impedís Quadrado de veure les vertaderes dimensions del bosc que constituïen, com a conjunt, els llibres de franqueses i privilegis compilats per les administracions mallorquines entre el darrer terç del segle XIII i el primer del segle XIV, que culminà amb el gran còdex. En descàrrec seu, podem afirmar que sense la figura de Josep Maria Quadrado, ver-tader *descobridor* del còdex, i les aportacions i reflexions dels que el seguiren, segurament aquest discurs no hagués pogut tenir lloc.